

4. Зейгарник Б. В. Патопсихология / Зейгарник Б. В. – М. : МГУ, 1986. – 287 с.

5. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии травматического стресса / Тарабрина Н. В. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

6. Тарабрина Н. В. Психология посттравматического стресса : теория и практика / Тарабрина Н. В. – М. : Институт психологии РАН, 2009. – 296 с.

7. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе / Эрих Фромм. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 571 с.

УДК 159.9:355.0

Алещенко В.І., д. психол. наук, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ НУ оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У статті пропонується методика оцінки ефективності функціонування системи МПЗ в Збройних Сил України. На відміну від існуючих, запропонований підхід дозволяє оцінити рівень функціонування як окремих складових системи МПЗ, так і ефективність системи в цілому за узагальненим показником.

Ключові слова: ЗС України, військовослужбовець, система морально-психологічного забезпечення, оцінка ефективності.

В статье предлагается методика оценки эффективности функционирования системы МПО у Вооруженных Сил Украины. В отличие от существующих, предложенный подход позволяет оценить уровень функционирования как отдельных составляющих системы МПЗ, так и эффективность системы в целом за обобщенным показателем.

Ключевые слова: ВС Украины, военнослужащий, система морально-психологического обеспечения, оценка эффективности.

Постановка проблеми. Нові завдання Збройних Сил України (ЗС України) в сучасних умовах передбачають підвищення результативності функціонування усієї системи всебічного забезпечення, зокрема і морально-психологічного забезпечення (МПЗ) життєдіяльності, підготовки та застосування військ(сил), оцінки її ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо проаналізувати тематику наукових праць та спеціальної літератури, виданих за останні роки, то без сумніву, найбільша кількість робіт присвячена оцінюванню ефективності певних видів та родів діяльності, адже це закономірний процес пошуку конструктивних відповідей на актуальні питання їх роз-

витку й удосконалення. До найбільш помітних методик слід віднести М.Й. Варія [4]., Ю.А. Москавчука [7], де ефективність системи МПЗ ЗС України можна здійснити опосередковано через оцінку морально-психологічного стану особового складу. Між тим і на сьогодні немає повноцінних методик через оцінку ефективності її складових.

Методики, яка б оцінювала ефективність системи МПЗ в цілому до цього часу, на жаль, поки що не існувало. Тому її створення є важливим науковим завданням і доцільно опрацювати методичні основи оцінювання ефективності функціонування системи МПЗ діяльності військ (сил).

Мета статті – запропонувати методику оцінки функціонування системи МПЗ у ЗС України через оцінку ефективності її складових.

Виклад основного матеріалу. МПЗ як нормативне поняття у ЗС України закріплене наказом Міністра оборони України № 142 від 05.05 1999. Система МПЗ є сукупністю функціонально пов'язаних сил і засобів, технологій і методик впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців, захисту їх психологічних (психофізіологічних) властивостей реабілітації психотравмованих. Ця система забезпечує реалізацію морально-психологічного потенціалу військ (сил) під час війни (воєнного конфлікту) і має своєю метою формування й підтримку високого бойового духу, стійкого морально-психологічного стану особового складу, дисципліни й правопорядку, згуртованості військових колективів і, протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника. [3].

Основними функціональними складовими системи МПЗ є:

інформаційно-пропагандистське забезпечення та зв'язки з громадськістю – для адекватного розуміння особовим складом воєнно-політичної, суспільно-політичної та бойової обстановки, завдань військ (сил) та умов їх виконання;

психологічне забезпечення – для формування, підтримання та відновлення у особового складу психічних та психофізіологічних якостей, які забезпечують їх високу психологічну стійкість і готовність виконати поставлені бойові завдання у будь-яких умовах обстановки;

соціально-правове забезпечення – для створення необхідних соціальних і правових умов, дотримання конституційних прав і свобод, задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців; дотримання норм міжнародного гуманітарного права; підтримання належної дисципліни, організованості та порядку;

культурологічне забезпечення – для мобілізації особового складу на ефективне виконання бойових завдань, відновлення моральних, психічних і фізичних сил військовослужбовців через задоволення їх культурних і духовних потреб засобами культури та мистецтва;

захист від негативного інформаційно-психологічного впливу противника – для прогнозування, запобігання негативного інформаційно-психологічного впливу противника, його зриву і нейтралізації наслідків.

За своїм змістом МПЗ вирізняється системністю, комплексністю, тісним взаємозв'язком з усіма іншими видами забезпечення, базується на міцних теоретико-методологічних, організаційних і правових засадах з урахуванням властивих йому закономірностей і принципів[1].

В Стратегічному оборонному бюлетені України на період до 2015 року передбачалося вжити заходів щодо удосконалення соціально-психологічного супроводу військової служби, морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил), військово-патріотичної роботи з громадянами України [2]. Для аналізу ходу та результатів виконання цього завдання необхідна дієва технологія оцінки ефективності функціонування системи МПЗ ЗС України.

Ефективність будь-якого виду всебічного забезпечення застосування військ (сил) оцінюється через результат виконання покладених завдань: забезпечено чи не забезпечено виконання завдань. В даному випадку під рівнем ефективності функціонування системи морально-психологічного забезпечення в ЗС України будемо розуміти ретельну, цілеспрямовану підготовку і якісне проведення необхідних в конкретних умовах заходів, які позитивно впливають на виконання поставлених завдань при оптимальному використанні сил, засобів та часу. При цьому виникає необхідність в оцінці якості визначеного виду забезпечення, як системи заходів.

На тепер, згідно методик М.Й. Варія, Ю.А. Московчука та інших, ефективність системи МПЗ ЗС України можна здійснити опосередковано через оцінку морально-психологічного стану особового складу [4; 5; 7].

Методика, яка б оцінювала ефективність системи МПЗ в цілому через оцінку ефективності її складових, до недавнього часу не існувало. Тому її створення було важливим науковим завданням, яке вирішено автором у 2004 році. Основна мета методики оцінки ефективності системи МПЗ - надати керівництву органів військового управління стратегічного, оперативно-стратегічного та оперативного рівнів реальну методику оцінки ефективності організації одного із видів всебічного забезпечення застосування військ (сил) для прийняття управлінських рішень з питань МПЗ.

При оцінюванні ефективності системи МПЗ спочатку потрібно врахувати внутрішні та зовнішні фактори. До внутрішніх факторів віднесено: сучасний стан основних заходів МПЗ; можливості цілеспрямованого впливу органів військового управління на морально-психологічний стан військ (сил). Зовнішніми факторами визначено: фактори бойової обстановки; фактори цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) з боку противника; загрози застосування противником спеціальної зброї, об'єктом ураження якої є психічні властивості людини.

Методика оцінки функціонування системи МПЗ в ЗС України складається з двох частин: перша - оцінка складових системи МПЗ, дру-

га формування узагальненого показника ефективності системи МПЗ. Відповідно до цього запропонована методика здійснюється в два етапи.

На першому етапі за допомогою експертної оцінки оцінюються функціональні складові системи МПЗ. Вихідними даними є: нормативні вимоги до рівня функціонування складових МПЗ; перелік заходів та критерії оцінки складових морально-психологічного забезпечення; планувальні документи з організації морально-психологічного забезпечення; особовий склад. У ролі експертів можуть бути представники вищих органів по роботі з особовим складом. Експерти повинні мати можливість провести опитування серед особового складу, оцінити плануючі документи з організації МПЗ. їм надаються заздалегідь підготовлені таблиці, в яких наведені основні заходи складових МПЗ та показники їх оцінки. Зазначені заходи визначені на основі завдань, які покладені на систему МПЗ. Кожна складова МПЗ являє собою відповідну суму заходів, комплексне вирішення яких приводить до досягнення мети цієї складової морально-психологічного забезпечення. Оцінка здійснюється в п'ятибальній шкалі. Середнє арифметичне числових показників якості організації заходів будь-якої складової морально-психологічного забезпечення є числовим показником рівня функціонування даної складової. Для проведення кореляційного аналізу між оцінками груп експертів застосовується метод рангової кореляції Спірмена [8].

Ефективність функціонування кожної складової характеризується показником E_i , $i = 1, N$, де N - кількість складових системи МПЗ.

Ефективність функціонування системи МПЗ доцільно оцінювати за рівнем досягнення вимог, які задаються нормативними документами. Показник ефективності функціонування i -ої складової системи МПЗ визначається за формулою

$$E_i = \frac{M_{pi}}{M_{нотр.i}}, i = \overline{1, N}$$

де M_{pi} - абсолютне значення результату функціонування i -ої складової системи морально-психологічного забезпечення;

$M_{нотр.i}$ - нормативне значення результату функціонування i -ої складової системи морально-психологічного забезпечення;

Для визначення величин M_{pi} використовується метод експертного оцінювання. Ефективність функціонування системи МПЗ буде характеризуватися п'ятьма показниками відповідно до кількості його складових, а завдання оцінювання ефективності функціонування системи МПЗ у цілому зводиться до пошуку узагальненого показника.

На другому етапі здійснюється формування узагальненого показника ефективності системи МПЗ. Найбільш простий метод його побудови полягає у тому, що один з показників E_i приймається за узагальнений, а решта ураховуються у вигляді обмежень. Цей метод можна вико-

ристовувати під час порівняння варіантів системи забезпечення, але він не дає можливості оцінювати ефективність функціонування системи за сукупністю показників. Основним недоліком розглянутого підходу - залежність отриманого результату від вибору обмежень для допоміжних показників.

Для оцінювання ефективності функціонування системи МПЗ використовується адитивне перетворення часткових показників. Узагальнений показник ефективності функціонування система МПЗ визначається за формулою

$$E = \sum_i v_i E_i; i = \overline{1, N}; \sum_i v_i = 1,$$

де v_i ,- коефіцієнт відносної важливості i -го показника.

Для визначення коефіцієнтів відносної важливості складових МПЗ v_i , використовується метод експертної оцінки. Для цього здійснюється опитування групи з K експертів. Кожний l -й експерт визначає набір чисел C_{il} , які відображають його погляд про важливість i -го показника. Для формування чисел C_{il} можна використовувати метод ранжирування. Значення чисел C_{il} визначається за формулою

$$v_{il} = C_{il} / \sum_i C_{il}; \sum_i v_{il} = 1, i = \overline{1, N}$$

де r_{il} - ранг i -го показника, наданий l -м експертом. Величини C_{il} нормуються

$$C_{il} = 1 - \frac{r_{il} - 1}{N},$$

Тоді коефіцієнти важливості v_i , визначаються за формулою

$$v_i = \frac{1}{K} \sum_l v_{il}, l = \overline{1, K}.$$

Вірогідність результатів експертного оцінювання визначається за допомогою коефіцієнта конкордації (W). Узагальнена схема методики показана на рис. 1.

Запропонована методика оцінки функціонування системи морально-психологічного забезпечення в Збройних Силах України апробована під час Стратегічної командно-штабної воєнної гри. Для оцінки ефективності організації морально-психологічного забезпечення була використана умовна воєнно-політична обстановка навчання, морально-психологічний стан умовного противника, наближений до реального стан сил і засобів МПЗ Збройних Сил України. Разом з цим реальне оці-

нювання ефективності будь-якого виду діяльності має бути комплексним і порівнювальним. Ефективність морально-психологічного забезпечення визначають за допомогою математичних методів у вигляді співвідношення між фактично досягнутими результатами і запланованими.

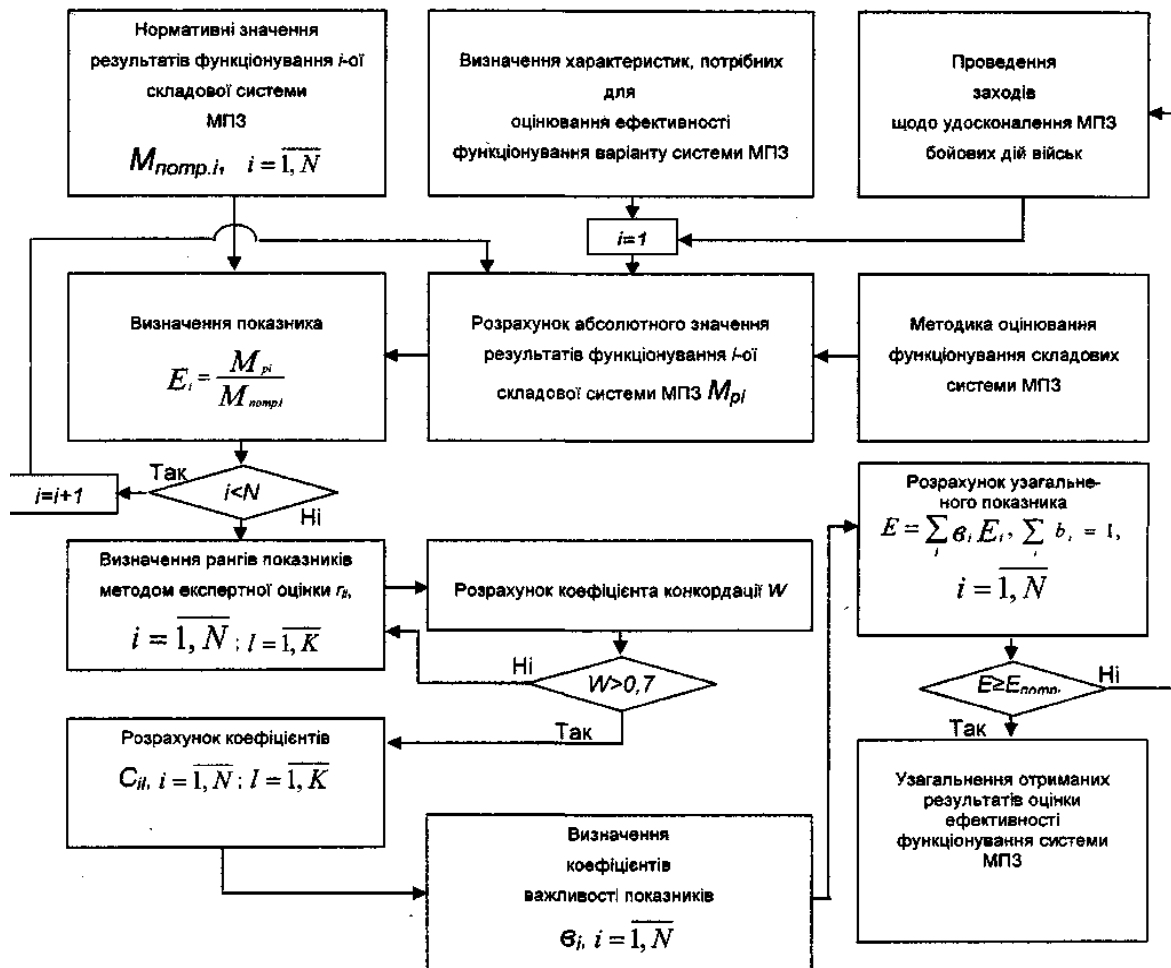

Рисунок 1. Узагальнена схема методики оцінювання ефективності системи МПЗ

При цьому необхідно спиратися на кількісні та якісні характеристики цього виду забезпечення.

За результатом статистичної обробки отриманих даних, одержані середні показники для кожної складової МПЗ: інформаційно-пропагандистське забезпечення та зв'язки з громадськістю (ІПЗ) - ($M_{p1} = 4,3$); психологічне забезпечення (ПЗ) - ($M_{p2} = 4,3$); соціально-правове забезпечення (СПЗ) - ($M_{p3} = 2,7$); культурологічне забезпечення (КЗ) - ($M_{p4} = 2,0$); захист від негативного інформаційно-психологічного впливу противника (ЗНПВ) - ($M_{p5} = 1,7$).

Якщо в якості нормативного значення функціонування складових системи МПЗ взяти оцінку „достатньо висока“, що відповідає 4 балам,

то ефективність функціонування складових буде відповідно складати: $E_1 = 1,075$; $E_2 = 1,075$; $E_3 = 0,675$; $E_4 = 0,5$; $E_5 = 0,425$. Таке відображення оцінки складових морально-психологічного забезпечення містить в собі інформацію відносно пріоритетних напрямів МПЗ, а також ступеню результативності зусиль відповідного органу МПЗ.

Коефіцієнти відносної важливості відповідних складових існуючої системи МПЗ визначені наступним чином: $b_1 = 0,19$; $b_2 = 0,22$; $b_3 = 0,19$; $b_4 = 0,15$; $b_5 = 0,25$. Коефіцієнт конкордації за отриманими результатами відповідав умові $W > 0,7$. Узагальнений показник ефективності існуючої системи морально-психологічного був визначений:

$$E = 1,075 \times 0,19 + 1,075 \times 0,22 + 0,675 \times 0,19 + 0,5 \times 0,15 + 0,425 \times 0,25 = 0,75.$$

Таким чином, за допомогою запропонованої методики визначення ефективності системи МПЗ, встановлено, що із складових системи МПЗ найнижчий рівень функціонування мали соціально-правове забезпечення (СПЗ)є, культурологічне забезпечення (КЗ), захист від негативного інформаційно-психологічного впливу противника .

Узагальнений показник оцінки ефективності існуючої системи морально-психологічного забезпечення складає 0,75, що нижче рівня, який задається. Отже отриманий результат свідчить про необхідність проведення заходів щодо удосконалення відповідних складових системи МПЗ.

Оцінюючи перспективну модель системи МПЗ, стало можливим визначити наступні оцінки складових МПЗ за п'ятибальною шкалою: інформаційно-пропагандистське та зв'язки з громадкістю- 4,3 ($E_1 = 1,075$); психологічне забезпечення - 4,3 ($E_2 = 1,075$); соціально-правове забезпечення - 3,9 ($E_3 = 0,975$); культурно-виховна робота - 3,8 ($E_4 = 0,95$); протидія інформаційно-психологічному впливу - 4,1 ($E_5 = 1,025$). Результати оцінки з урахуванням запропонованих рекомендацій показані на рис. 2.

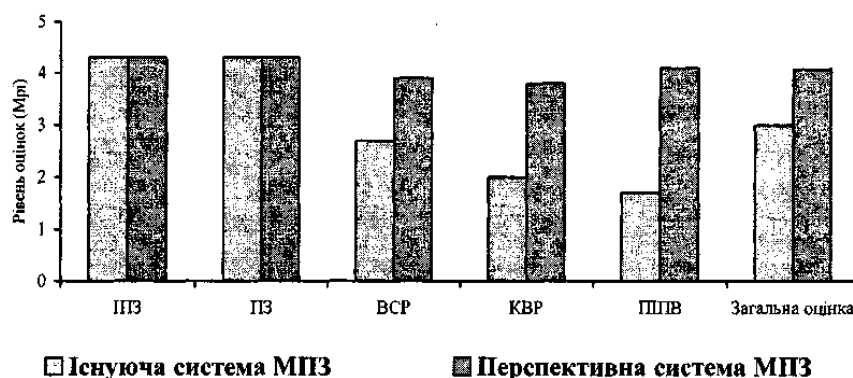

Рисунок 2. Результати оцінки ефективності системи МПЗ з урахуванням запропонованих рекомендацій

Отже, за результатами порівняльної оцінки можна зробити висновок, що удосконалення структури органів управління, структурних під-

розділів системи морально-психологічного забезпечення та оснащення їх перспективними зразками техніки дозволить значно підвищити ефективність функціонування системи МПЗ в цілому.

Висновки. Запропонована методика дає можливість проводити оцінку системи МПЗ на стратегічному, оперативному-стратегічному та оперативному-тактичному рівні. Її можна застосовувати як в повсякденній діяльності, так і при застосуванні військ (сил). Вона також буде дієвою при оцінці функціонування системи МПЗ в з'єднаннях та частинах, залучених до проведення спеціальних операцій та виконання миротворчих завдань.

Для практики організації МПЗ застосування військ (сил) важливого значення набуває оволодіння всіма посадовими особами (командувачами, командирами, начальниками, заступниками по роботі з особовим складом) методикою оцінки функціонування системи МПЗ, що дозволить більш об'єктивно оцінити її реальний стан та раціонально використати наявні сили, засоби та час для здійснення заходів щодо формування здорового морально-психологічного стану особового складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алещенко В. І. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. / [В. М. Вилко, В. М. Грицюк, В. Г. Дикун та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка. – К. : НУ-ОУ, 2012. – 464 с.
2. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (Біла книга України). – К. : Аванпост-прім, 2004. – 96 с.
3. Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України. Наказ Міністра оборони України №142 від 5.05.1999.
4. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ та його оцінка: дис. ... канд. психол. наук : 20.02.22 / Варій М. Й. – К., 1997. – 478 с.
5. Военная психология: методология, теория, практика. Часть 2. – М. : Изд-во Военного Университета, 1998. – 185 с.
6. Дьяконов В. Г. Об опыте морально-психологического обеспечения контртеррористической операции / В. Г. Дьяконов // Военная мысль. – 2001. – №3. – С. 10–14.
7. Московчук Ю. А. Методика оцінки морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів Збройних Сил України / Московчук Ю. А. – Вінниця : Управління виховної роботи Військово-повітряних Сил України, 1997. – 20 с.
8. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Сидоренко Е. В. – СПб. : ООО «Речь», 2000. – 350 с.